

демократии.

Ключевые слова: свобода слова, свобода выражения взглядов, доступ к информации, коммуникация, демократическое управление.

Bukhtatyi O. Matters of social communications in classical greek philosophical heritage.

The article examines and analyzes the issues of social communications in the writings of Classical Greek philosophers. It is noted that the free flow of information which is committed by citizens, the absence of state censorship positively influenced the antique democracy development.

Keywords: freedom of speech, freedom of expression, access to information, communication, democratic governance.

Одержано 17.10.2016

УДК 614.1: [61.061.2 (477.74) «1850/1900»

*Надія Коцур
(Переяслав-Хмельницький)*

**САНІТАРНА СТАТИСТИКА ТА ПРОФІЛАКТИКА ІНФЕКЦІЙНИХ ЗАХВОРЮВАНЬ
У ДІЯЛЬНОСТІ ОДЕСЬКИХ МЕДИЧНИХ ТОВАРИСТВ (ДРУГА ПОЛОВИНА
XIX СТОЛІТТЯ)**

У статті висвітлюється санітарно-протиепідемічна діяльність медичних товариств м. Одеси у другій половині XIX ст. Розкривається вагогий внесок Одеського товариства лікарів у розвиток і вдосконалення санітарної статистики, розробку науково-теоретичних засад епідеміології, гігієни, санітарії та бактеріології, впровадженні їх у лікарську практику. З'ясовано, що провідні вчені, лікарі провели велику організаційну і санітарно-освітню роботу щодо подолання епідемії холери, натуральної віспи.

Встановлено, що питання профілактики інфекційних захворювань та поліпшення санітарного стану міста і його околиць постійно перебувало в полі зору Товариства російських лікарів в Одесі та Російського товариства охорони народного здоров'я.

Одеське військово-санітарне товариство на своїх засіданнях розглядало широке коло проблем військової гігієни, боротьби з інфекційними хворобами у військах.

Ключові слова: Одеське товариство лікарів, санітарна статистика, холера, натуральна віспа, епідемії, профілактика, епідеміологія, гігієна, санітарія, Товариство російських лікарів, Російське товариство охорони народного здоров'я, Одеське військово-санітарне товариство.

Особливістю другої половини XIX століття було створення чисельних медичних товариств, які слугували проміжною ланкою між лікарями-практиками та професорами медичних факультетів університетів.

У другій половині XIX ст. в Одесі було створено низку медичних товариств. Серед них одним із найвагоміших у науковому і практичному відношенні товариств у Російській імперії було Одеське товариство лікарів, засноване в 1849 р. У цей період в Одесі працювало багато талановитих лікарів, вчених, які сприяли розробці наукових і практичних засад епідеміології, бактеріології, гігієни та санітарії. Поряд з науковою та лікарською діяльністю, вони приймали активну участь в таких медичних товариствах, як Товариство російських лікарів в Одесі (засноване 1894 р.), Російське товариство охорони народного здоров'я, одеський відділ якого було засновано в 1899 р. за ініціативою професора М.Ф.Гамалії, військово-санітарне товариство (засноване в 1886 р.).

Аналіз історіографічних розвідок із зазначеної проблеми показав, що у наукових публікаціях В.С. Савчука [13; 14] та К.К. Васильєва [1; 2; 3] містяться відомості стосовно створення та діяльності Одеського товариства лікарів. Упродовж останніх десятиліть деякі аспекти діяльності Одеського товариства лікарів висвітлені в публікаціях А.П. Жук [4], С.П. Рудої [12], Н.І. Коцур [5; 6]. Водночас у цих публікаціях містяться фрагментарні відомості про санітарно-протиепідемічну діяльність інших медичних товариств м. Одеси у другій половині XIX ст.

Таким чином, вивчення напрацювань попередніх дослідників зумовило мету написання статті – аналіз наукових розвідок з питання санітарно-протиепідемічної діяльності медичних товариств у м. Одесі в другій половині XIX ст.

Слід відзначити, що в другій половині XIX ст. Товариство одеських лікарів обрало одним із важливих своїх завдань розробку санітарної статистики Одеси і всього Новоросійського краю. У засіданнях Товариства одеських лікарів приймали участь такі відомі вітчизняні вчені, як М.І.Пирогов і М.В.Скліфософський. Виступаючи в 1869 р. з нагоди 20-річчя Товариства, професор М.В.Скліфософський, який був на той час президентом Товариства, зазначив, що Товариство одеських лікарів приносило велику користь, оскільки давало можливість взаємного обміну думками його членів, а також за змістом повідомлень у різних галузях знань, особливо медичних, які мали широке застосування в суспільному житті [8, с.19-20]. Вчений указував також й на те, що в майбутньому необхідно розширити діяльність Товариства шляхом вивчення статистики захворюваності і смертності, кліматичних особливостей Одеси і взагалі тих місцевих умов, які приводять до переваги одних захворювань над іншими. Це коло питань, на його думку, повинно стати завданням провінційних медичних товариств і бути суттєвою частиною програм їх засідань [9, с.20-21].

Пропозиції М.В.Скліфософського були втілені в статут Товариства одеських лікарів, затвердженого Міністром внутрішніх справ 10 грудня 1869 р. У статуті відзначалося, що метою товариства є: по-перше, вивчення умов, під впливом яких розвиваються і поширюються епідемічні, епізоотичні і ендемічні хвороби; по-друге, знаходження коштів щодо попередження, або обмеження їх появи і поширення; по-третє, збір і наукова розробка статистичних матеріалів про захворюваність і смертність. У статуті також відмічалось, що Товариство сприятиме адміністрації в забезпеченні лікарського супроводу у віспощеннях та проводитиме публічні читання щодо поширення серед населення знань з громадської і особистої гігієни [7].

Товариство одеських лікарів відіграло велику роль у розробці в 60-х рр. XIX ст. санітарно-статистичних матеріалів, які є сьогодні важливим джерелом вивчення гуманітарної картини життя Півдня Російської імперії. Зокрема, вагому цінність мали «Труды Одесского статистического комитета», в яких відображувався первинний статистичний матеріал, якого на той час не мало жодне місто в Росії. У першому томі було надруковано працю міського лікаря М.Фінкеля «Исследование о смертности Одессы в 1863 г.» як одну із перших спроб розробити програму статистичних даних щодо вирішення гігієнічних питань. Висновки, до яких прийшов М.Фінкель, були вкрай невтішними. Зокрема, за його даними, на кожні 1000 мешканців Одеси в середньому щорічно помирало 45,5 осіб, а в роки найбільшої смертності цей показник зростав до 49,9 осіб [4, с.120].

Розвиток громадської медицини, виникнення міських і земських медичних організацій у другій половині XIX ст. сприяли розв'язанню низки санітарно-гігієнічних питань. Члени Товариства одеських лікарів активно приймали участь в санітарно-профілактичних і протиепідемічних заходах. Зокрема, в 1871 р. Товариством одеських лікарів була створена комісія для вивчення питань гігієнічного стану резервуару водопроводу, який будувався в Одесі. Результати досліджень були надані міській думі і Одеському градоначальнику для реагування. В 1872 р., у зв'язку з появою в Одесі віспи, Одеський градоначальник звернувся до Товариства з проханням дати свої рекомендації. У зв'язку з цим Товариство одеських лікарів скликало позачергове засідання і розробило заходи, спрямовані на подолання віспи. У своєму висновку Товариство звернуло увагу на проведення вакцинації і ревакцинації проти віспи [2, с.84].

Особливо слід відмітити вагомий внесок Товариства одеських лікарів в організацію і проведення специфічної профілактики проти натуральної віспи, що суттєво вплинуло на зниження захворюваності населення краю. Одним із ентузіастів цієї справи і організаторів віспощення в Одесі був дільничний лікар Г.Е.Розен. Він вперше застосував для віспощення лімфу теляти, про що доповів 22 квітня 1869 р. на засіданні Товариства. За його повідомленням з 1869 по 1871 р. в Одесі було вакциновано більше 23 тис. осіб і ревакциновано 11 тис. осіб. На річному засіданні Товариства одеських лікарів 1 жовтня 1871 р. було відмічено, що захворюваність віспою зменшилася до спорадичних випадків [10, с.6].

Питання санітарної статистики, як уже зазначалося, перебували постійно в полі зору Товариства одеських лікарів. Завдання санітарної статистики М.В.Скліфосовський розглядав у комплексі з клінічними спостереженнями і патологоанатомічними дослідженнями. «Тільки за цієї умови може бути пролито світло науки на етіологію найважливіших захворювань, знання

яких стане ключем до проведення необхідних профілактичних заходів», – зазначав він на засіданні Товариства одеських лікарів у 1869 р. [4, с.121].

Членами Товариства одеських лікарів – Д.М. Левенсоном, М.О. Бернштейном і М. Смірновим у 70-х рр. XIX ст. були продовжені дослідження М.Фінкеля щодо статистичного вивчення смертності населення Одеси. Зокрема, наукова праця Д.М.Левенсона «Медико-топографические очерки Одессы» була написана на основі матеріалів перепису населення Одеси, зробленого в 1873 р. Частина засідань товариства, особливо річні засідання, була присвячена оглядам інфекційних та венеричних хвороб [11, с.29-30].

Таким чином, члени Товариства одеських лікарів поглиблювали статистичні дослідження, розробляли нові форми статистичної звітності щодо реєстрації смертності і захворюваності. Водночас організація санітарної статистики на широких засадах, зокрема, вивчення захворюваності на основі приватної практики, на початковому етапі не давала повної картини реального стану захворюваності населення і потребувала докорінної зміни.

Велику організаційну і освітню роботу провели одеські лікарі в 1865 р. у зв'язку з появою холерної епідемії. Одеський комітет народного здоров'я опублікував постанову про гігієнічні заходи, які повинні дотримуватися жителями, щоб оберегти себе від захворювання на холеру. Місто було поділено на 10 дільниць. У кожен із дільниць був призначений особливий комісар з двома помічниками і лікарем. Комісар був зобов'язаний завчасно відшукати і найняти на своїй дільниці квартиру під тимчасову лікарню. Окрім того, в його обов'язки входило спостереження за чистотою на вулицях, ринках, дворах будинків і в окремих приміщеннях на своїй дільниці, а також за доброякісністю харчів та вжиття заходів щодо усунення різних порушень санітарно-гігієнічних норм і правил.

Включившись у боротьбу з холерною епідемією, одеські лікарі працювали з великою самовідданістю, не отримуючи за це жодної винагороди. Лише в 1866 р. Одеська міська дума висловила подяку лікарям, які брали участь у боротьбі з епідемією і видала кожному з них винагороду в сумі 150 рублів [4, с.125]. Поділ міста на дільниці, де лікарі поєднували лікувальну роботу з профілактичною і, перебуваючи в гущі населення, віддавали свої сили протиепідемічній боротьбі, знайшло наслідування в найбільших містах Російської імперії – Петербурзі, Москві і Тбілісі. Боротьба з холерою в 1865-1866 рр. стала першою консолідованою спробою демократичної лікарської громадськості системно розв'язувати проблеми громадської медицини. Таким чином, велика організаційна та санітарно-освітня робота в подоланні епідемії холери, розробка гігієнічних та протиепідемічних заходів належала одеським лікарям та членам Товариства одеських лікарів.

У 80-ті рр. XIX ст. Товариство одеських лікарів стає найбільшим і найавторитетнішим товариством у Російській імперії. Його члени виступали на з'їздах російських лікарів у пам'ять М.І.Пирогова (пироговських з'їздах), приймали участь у проведенні різних ювілейних заходів [2, с.88].

Особливо активно Товариство одеських лікарів приймало участь у підготовці і проведенні в Одесі VII з'їзду російських природодослідників і лікарів (1883). На цьому з'їзді з доповідями виступали члени Товариства Г.М.Мінх, М.В.Скліфософський, М.О.Бернштейн, Н.А.Строганов, О.О.Мочутковський та В.В.Філіпович. Слід зауважити, що учасникам з'їзду були роздані спеціально для них підготовлені екземпляри протоколів засідань Товариства одеських лікарів [2, с.89].

У другій половині XIX ст., у зв'язку з диференціацією медичних знань, виникає низка спеціалізованих медичних товариств, які розпочали вузьку спеціалізацію в лікувальній і профілактичній медицині.

Загальне зростання чисельності лікарів в Одесі збільшувало представництво місцевого товариства лікарів. Якщо в 1891 р. в товаристві було 13 почесних і 141 дійсних членів, а в 1903 р. – 14 почесних і 1141 дійсних члени, то в 1913 р. – 18 почесних і 1188 дійсних членів [2, с.232]. Як бачимо, зростання чисельності товариства лікарів спостерігається на початку XX ст., тоді як у 90-ті рр. XIX ст. Одеське товариство лікарів було малочисельним, що пояснюється його розколом на кілька товариств, які також займалися питаннями гігієни, санітарії, епідеміології та мікробіології. У зв'язку з цим зупинимося на окремих аспектах діяльності тих товариств, в полі зору яких була також санітарно-протиепідемічна діяльність.

У 1894 р. було створено Товариство російських лікарів в Одесі, головою якого було обрано С.Н. Колачевського (1850-1911), заступником – А.В. Корша. Юридично нове положення

товариства було закріплено в 1909 р., коли за його клопотанням воно було приєднано до Новоросійського університету і стало називатися «Товариство російських лікарів при Новоросійському університеті». На порядку денному засідань товариства стояли питання боротьби з інфекційними хворобами і поліпшення санітарного стану міста. Засідання проходили в приміщенні бактеріологічної станції. На засіданнях товариства виступали провідні вчені Новоросійського університету, гігієністи, епідеміологи, бактеріологи, практичні лікарі, переважна більшість яких була членами кількох медичних товариств. Зокрема, в 1896 р. відомий учений-гігієніст, епідеміолог П.Н. Діатроптов доповів про відношення бактеріології до гігієни, бактеріолог Ф.Ф. Скшіван розкрив серодіагностику черевного тифу. В 1898 р. професор Д.К. Заболотний проаналізував протиепідемічні заходи боротьби з чумою, які проводилися в Індії і Аравії, а професор М.Я.Капустін повідомив про заходи в портах Чорного моря для профілактики завезення чуми [48, с.232]. В роботі товариства брав активну участь М.Ф.Гамалія. 20 листопада 1898 р. він доповів про ферменти, які руйнують бактерії; 25 лютого 1899 р. – бактеріолізину (біологічні речовини, які виділяли деякі бактерії, що сприяли бактеріолізу бактеріальних клітин) [2, с.233].

У 1897 р., у зв'язку з отриманням повідомлень про відкриття Р.Кохом туберкуліну для діагностики туберкульозу, товариство організувало спеціальну комісію для перевірки його ефективності.

Згодом у 1899 р. Товариство російських лікарів почало видавати «Труды Общества русских врачей в Одессе», на сторінках яких друкувалися доповіді про теоретичні та практичні результати діяльності в галузі медицини, епідеміології, гігієни, мікробіології, бактеріології.

У 1899 р. за ініціативою М.Ф. Гамалії в Одесі був створений відділ Російського товариства охорони народного здоров'я. 8 березня 1899 р. відбулося перше засідання, на якому було обрано головою П.А.Зеленого, заступником – М.Ф.Гамалію, секретарем – Н.П.Васильєвського. 23 квітня 1899 р. на засіданні Одеський відділ Російського товариства охорони народного здоров'я затвердив інструкцію, в якій зазначалася мета і завдання відділу. У відповідності з інструкцією, метою Одеського відділу Російського товариства охорони народного здоров'я було сприяння поліпшенню громадського здоров'я і санітарних умов міста і його околиць. Коло діяльності Одеського відділу обмежувалося як предметом загальної, так і особистої гігієни, зокрема дослідженням причин порушення життєдіяльності та розвитку організму людини, пошуків і розробці заходів щодо попередження і усунення шкідливих для здоров'я факторів взагалі, насамперед епідемічних, ендемічних і заразних хвороб як з боку державних, так і громадських закладів, а також окремими особами в розв'язанні гігієнічних питань і проведенні санітарних заходів; організацією лекцій по гігієні та ін. [2, с.235]. Відповідно до зазначених завдань Одеський відділ утворив низку секцій.

Перша секція – біологічна, призначалася для розробки загальнобіологічних питань здоров'я та їх практичного застосування. Друга секція – статистики і епідеміології, предметом якої було вивчення демографічних показників (народжуваності, захворюваності і смертності); дослідження причин захворюваності і смертності, як загальної, так і інфекційної; вивчення епідемій в м. Одесі та її околицях; вплив різних соціальних, економічних, побутових, моральних чинників на фізичний розвиток і здоров'я населення та ін. Третя секція – оздоровлення населення міст, громадських і приватних установ і промислових закладів. Метою її діяльності було вивчення і розробка заходів щодо поліпшення загальносанітарних умов як у м. Одеса, так і на її околицях; дослідження в санітарному відношенні фабричних, промислових і ремісничих закладів, охорона здоров'я робітників від шкідливих промислових факторів, турбота про поліпшення побуту і житлових умов робітничого люду. Четверта секція – гігієни виховання і навчання. До її завдань відносилися: розробка питань догляду, виховання дитини, її фізичного, розумового і морального розвитку; розробка гігієнічних заходів і норм навчального процесу в початкових, середніх і вищих навчальних закладах [2, с.235].

У 1899 р. загальна кількість членів Одеського відділу Російського товариства охорони народного здоров'я складала 244 особи. Найбільш активно працювали перша і третя секції. Зокрема, біологічна секція першочергову увагу звертала на розробку бактеріологічних проблем. Низку ґрунтовних доповідей на засіданні секції зробив М.Ф.Гамалія (голова секції), наприклад: «О трансформизме у бактерій», «Бактерии и молоко», «Аутолиз или саморазложение клеточек». Ф.Ф.Сквашин повідомив про морфологію і біологію чумної палочки, а В.М.Богучький поділився своїми спостереженнями епідемії чуми в Маньчжурії [2, с.237]. За доповіддю В.К.Стефанського

про значення туберкуліну як діагностичного засобу туберкульозу у великої рогатої худоби секція сформулювала мотивоване клопотання на ім'я міського громадського управління. В клопотанні зазначалося, що з поширенням туберкульозу серед корів Одеський відділ Російського товариства охорони народного здоров'я признає єдиним радикальним методом боротьби з хворобою застосування туберкуліну як надзвичайно важливого діагностичного методу, а також проведенням комплексу профілактичних заходів як на фермах, так і в приватних господарствах. Проведені заходи дадуть можливість користуватися міському населенню незараженим туберкульозною паличкою молоком.

При біологічній секції було створено декілька комісій. Наприклад, бактеріологічна комісія, завданням якої було реферування медичної літератури, демонстрації наукових досліджень, а також короткі повідомлення наукових новин з питань бактеріології. Комісія по боротьбі із сифілісом на своїх засіданнях розглядала заходи профілактики, клінічні повідомлення з демонстрацією хворих. Комісія по боротьбі з туберкульозом досліджувала силу туберкуліну різних способів приготування і застосування його на практиці.

Третя секція, головою якої був П.Н.Діатроптов, опікувалася питаннями благоустрою м. Одеси. Зокрема, на секції було заслухано доповідь А.В.Чауманського «Санітарне становище одеських лиманів і необхідність їх вивчення». У зв'язку з цим секція рекомендувала міському громадському управлінню створити санітарні організації, які були підтримані владою. Громадським міським управлінням було створено санітарне попечительство, яке згідно з програмою секції, проводило дослідження санітарних умов лиманів та здійснювало санітарний нагляд.

Секція по оздоровленню населення Одеси запропонувала міському управлінню низку пропозицій, що торкалися благоустрою доріг. Зокрема, вона рекомендувала заасфальтувати всю населену частину міста, правильно проводити очистку вулиць і їх полив, приступити до проведення дослідів щодо знешкодження відходів в спеціально обладнаному пробному деструкторі [2, с.238].

На засіданні секції також розглядалося повідомлення про становище населення, яке постраждало від неврожаю 1899 р. в прилеглих до Одеси регіонах. Члени секції відгукнулася на бідуєче становище населення Херсонської і Бессарабської губерній, які потребували лікарської і продовольчої допомоги. У зв'язку з цим секція організувала комітет лікарської і продовольчої допомоги населенню в період голоду. Слід нагадати, що такі комітети були затверджені VII з'їздом російських лікарів в пам'ять М.І.Пирогова. Для надання допомоги потерпілим від неврожаю було організовано збір грошових благодійних внесків. З цією ж метою в міському театрі влаштувалися оперні вистави, проводилися публічні лекції членами Одеського відділу охорони народного здоров'я.

Лікарсько-продовольчі пункти були направлені в найбільш потерпілі повіти: Ізмаїльський, Одеський, Єлисаветградський, Аккерманський. Про свою роботу вони звітували на третій секції Одеського відділу охорони народного здоров'я. Зокрема, уповноважені лікарі – В.М.Богуцький, І.Я.Пошутін, М.Я.Гольдгарт-Ландау та інші відзначили, що допомога, надана комітетами лікарської і продовольчої допомоги, принесла значне полегшення населенню [2, с.239].

На засіданні секції статистики і епідеміології обговорювалися доповіді В.К.Василевського «Становище портових робітників в Одесі», Л.О.Наркевича «До питання про положення бездомних робітників в Одеському порту», А.М.Гудвана «Приказчики в Одесі», М.С.Онукової «Про положення проституток в Одесі» та ін.

Секція по гігієні виховання і навчання розробила питання щодо поліпшення фізичного виховання в середній школі (Н.А.Гребнер, А.А.Анарієвський).

Після революції 1905-1907 рр. діяльність Одеського відділу охорони народного здоров'я була призупинена.

Питання соціальної гігієни, санітарії, епідеміології і мікробіології, які розглядали товариства лікарів, були також у полі зору військово-санітарного товариства, заснованого в 1886 р. Перше засідання членів-засновників товариства відбулося 17 листопада 1886 р. Відповідно до Статуту метою військово-санітарного товариства було обговорення військово-санітарних питань щодо гігієни військ, розташованих в Одесі. Головою товариства було призначено окружного військово-медичного інспектора Одеського військового округу В.І. Приселкова [15].

У 1887 р. Одеське військово-санітарне товариство складалося із 85 членів. На його засіданнях розглядалося широке коло проблем військової гігієни. Зокрема, боротьба з інфекційними хворобами у військах: віспою (А.Т.Лентович, 1887), з холерою (Н.А.Гольденберт, 1887), венеричними хворобами (А.А.Кнери, 1887), трахомою (К.К.Іскерський, 1889) та ін. У зв'язку з поширенням інфекційних хвороб у військах обговорювалося питання про створення пересувних гігієнічних лабораторій (1889), про дезінфекцію одягу солдат (І.І.Іскерський, 1888), про бані та їх значення для збереження здоров'я солдат (Н.І.Воскресенський, 1888). Протоколи засідань товариства друкувалися в «Военно-санитарном деле». Наприклад, протоколи за 1886 р. були надруковані в №48 (с.577-578); за 1887 р. - в №7 (с.75-76), №12 (с.134-135), №18 (с.206-209), №25 (с.291-294), №31 (с.361-364), №48 (с.576-579); за 1888 р. в №18 (с.102-104), №23 (с.287-299), №25 (с.311-315) та в інших.

На засіданнях Одеського військово-санітарного товариства заслуховувалися звіти про санітарний стан окремих підрозділів військ (А.Т.Леонтович, 1887, 1888), (А.М.Финкельштейн, 1888), про фізичний розвиток солдат (П.В.Любомудров, 1889) та інші актуальні медичні питання армії.

Під кутом зору санітарії та епідеміології члени товариства аналізували досвід попередніх воєн. Зокрема, в 1886 р. на засіданні товариства була заслухана доповідь В.І.Приселкова «О железных дорогах в военно-санитарном отношении и военно-санитарного поезда во время войны», в якій узагальнювався досвід російсько-турецької війни в 1877-1878 рр.; в 1888 р. доповідь К.К.Іскерського «Причины развития в войсках эпидемий сыпного и возвратного тифов во время войны и меры против них» [2, с. 101].

У зв'язку з переводом в 1890 р. В.І.Приселкова в Петербург діяльність Одеського військово-санітарного товариства починає затухати і в останнє десятиріччя XIX ст. відомості про нього не публікувалися.

Таким чином, медичні товариства м. Одеси у другій половині XIX ст. зробили вагомий внесок у розробку науково-теоретичних засад епідеміології, гігієни, санітарії та бактеріології та впровадженні їх у лікарську практику. Важливу роль відіграло Товариство одеських лікарів у розвитку і вдосконаленні санітарної статистики, зокрема, зборі і науковому обґрунтуванні статистичних матеріалів про захворюваність і смертність. Провідні вчені в галузі епідеміології, мікробіології, гігієни, члени медичних товариств м. Одеси провели велику організаційну і санітарно-освітню роботу щодо подолання епідемій холери, віспи, на науковій основі розробляли та впроваджували в практику санітарно-протиепідемічні заходи.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Васильев К. К. Деятельность Общества одесских врачей / К. К. Васильев // Сов. Здравоохранение. – 1990. – № 1. – С. 68–71.
2. Васильев К. К. Формирование и развитие Одесского научно медицинского центра и его роль в создании отечественной эпидемиологии и микробиологии : дисс. ... д-ра мед. наук. / В. К. Васильев. – Тернополь, 1993. – 450 с.
3. Васильев К. К. Деятельность Общества одесских врачей / К. К. Васильев // Сов. Здравоохранение. – 1990. – № 1. – С. 68–71.
4. Жук А. П. Развитие общественно-медицинской мысли в России в 60–70 гг. XIX в. / А. П. Жук. – М.: Медгиз, 1963. – 382 с.
5. Коцур Н. І. Наукова та практична діяльність Одеського товариства лікарів у другій половині XIX століття // Наук. вісн. Ізмаїльського держ. гуманітар. ун-ту. – Ізмаїл, 2011. – Вип. 30. – С. 95–104.
6. Коцур Н.І. Становлення і розвиток гігієнічної науки в Україні: шлях крізь епохи і соціальні потрясіння (друга половина XIX – 20-і рр. XX століття): монографія. – Корсунь-Шевченківський, 2011. – 726 с.
7. Медицинский весник. – 1870. – № 14. – С. 119.
8. Протоколы заседаний Общества одесских врачей за 1869 г.– Одеса : Тип. П. Францова, 1870. – Вып. 2-3. – С. 19–20.
9. Протоколы Общества одесских врачей за 1869 г. – Одеса : Тип. П. Францова, 1870. – С. 20–21.
10. Протоколы общества одесских врачей за 1871 р. – Одеса, 1872. – С.6.
11. Протоколы Одесского общества врачей за 1868 г. – Одеса, 1868. – С. 29–30.
12. Руда С. П. Научно-просвітницька діяльність медичних товариств України на межі XIX – XX століть // Наука і освіта : зб. наук. праць АН вищої школи України. –К. : Київ : Хрещатик, 1997. – Кн. 1. – С.85–88.

13. Савчук В. С. Естественно-научные общества Юга Российской империи: вторая половина XIX – начало XX в. / В. С. Савчук. – Днепропетровск: Изд-во Днепропетр. У-та, 1994. – 232 с.
14. Савчук В. С. Историко-научный анализ деятельности естественнонаучных обществ Юга Украины, Крыма и Бессарабии : вторая половина XIX – начало XX в. : дисс. ... д-ра ист. наук. 7.00.01. «История Украины» / В. С. Савчук. – Днепропетровск, 1996. – 456 с.
15. Устав военно-санитарного общества в г. Одессе. – Одеса : Русс.тип. Исаковича, 1887. – 15 с.

REFERENCES

1. Vasil'yev K. K. Deyatel'nost' Obshchestva odesskikh vrachey / K.K.Vasil'yev // Sov. Zdravookhranenie. – 1990. – № 1. – S. 68–71.
2. Vasil'yev K. K. Formirovanie i razvitie Odesskogo nauchno meditsinskogo tsentra i ego rol' v sozdanii otechestvennoy epidemiologii i mikrobiologii : dis. Na soisk. Uchen. Stepeni d-ra med. Nauk. / V. K. Vasil'yev. – Ternopol', 1993. – 450 s.
3. Vasil'ev K. K. Deyatel'nost' Obshchestva odesskikh vrachey / K.K.Vasil'ev // Sov. Zdravookhranenie. – 1990. – № 1. – S. 68–71.
4. Zhuk A. P. Razvitie obshchestvenno-meditsinskoy mysli v Rossii v 60–70 gg. XX v. / A. P. Zhuk. – M. : Medgiz, 1963. – 382 s.
5. Kotsur N. I. Naukova ta praktychna diyal'nist' Odes'koho tovarystva likariv u druhiy polovyni XX stolittya // Nauk. Visn. Izmayil's'koho derzh. Humanitar. Un-tu. – Izmayil, 2011. – Vyp. 30. – S. 95–104.
6. Kotsur N.I. Stanovlennya i rozvytok hihiyenichnoyi nauky v Ukrayini: shlyakh kriz' epokhy i sotsial'ni potryasinnya (druha polovyna XX – 20-i rr. XX stolittya): monohrafiya. – Korsun'-Shevchenkivs'kyy, 2011. – 726 s.
7. Meditsinskiy vestnik. – 1870. – № 14. – S. 119.
8. Protokoly zasedaniy Obshchestva odesskikh vrachey za 1869 g.– Odessa : Tip. P. Frantsova, 1870. – Vyp. 2-3. – S. 19–20.
9. Protokoly Obshchestva odesskikh vrachey za 1869 g. – Odessa : Tip. P.Frantsova, 1870. – S. 20–21.
10. Protokoly obshchestva odesskikh vrachey za 1871 r. – Odessa, 1872. – S.6.
11. Protokoly Odesskogo obshchestva vrachey za 1868 g. – Odessa, 1868. – S. 29–30.
12. Ruda S. P. Nauchno-prosvitnyts'ka diyal'nist' medychnykh tovarystv Ukrayiny na mezhi XX – XX stolit' // Nauka i osvita : zb. Nauk. Prats' AN vyshchoyi shkoly Ukrayiny. –K. : Kyiv : Khreshchatyk, 1997. – Kn. 1. – S. 85–88.
13. Savchuk V. S. Estestvenno-nauchnye obshchestva Yuga Rossiyskoy imperii : vtoraya polovina XX – nachalo XX v. / V. S. Savchuk. – Dnepropetrovsk : Izd-vo Dnepropetr. U-ta, 1994. – 232 s.
14. Savchuk V. S. Istoriko-nauchnyy analiz deyatel'nosti estestvennonauchnykh obshchestv Yuga Ukrainy, Kryma i Bessarabii : vtoraya polovina XX – nachalo XX v. : diss. Na soisk. Uchen. Stepeni d-ra ist. Nauk. 7.00.01. «Istoriya Ukrainy» / V. S. Savchuk. – Dnepropetrovsk, 1996. – 456 s.
15. Ustav voenno-sanitarnogo obshchestva v g. Odesse. – Odessa : Russ.tip. Isakovicha, 1887. – 15 s.

Коцур Н. Санитарная статистика и профилактика инфекционных заболеваний в деятельности Одесских медицинских обществ (вторая половина XIX века).

В статье освещается санитарно-противоэпидемическая деятельность медицинских обществ г. Одессы во второй половине XIX в. Раскрывается весомый вклад Общества одесских врачей в развитие и совершенствование санитарной статистики, разработку научно-теоретических основ эпидемиологии, гигиены, санитарии и бактериологии, внедрении их во врачебную практику. Выяснено, что ведущие ученые, врачи провели большую организационную и санитарно-просветительную работу по преодолению эпидемий холеры, натуральной оспы.

Установлено, что вопросы профилактики инфекционных заболеваний и улучшения санитарного состояния города и его окрестностей постоянно находилось в поле зрения Общества русских врачей в Одессе и Российского общества охраны народного здоровья. Одесское военно-санитарное общество на своих заседаниях рассматривало широкий круг проблем военной гигиены, борьбы с инфекционными болезнями в войсках.

Ключевые слова: *Одесское общество врачей, санитарная статистика, холера, натуральная оспа, эпидемии, профилактика, эпидемиология, гигиена, санитария, Общество российских врачей, Российское общество охранения народного здравия, Одесское военно-санитарное общество.*

Kotsur N. Health statistics and Antiepidemic Activity by Medical Communities in Odessa in the second part of XIX century.

This article deals with the sanitary and antiepidemic activity by medical communities in Odessa in the second part of XIX century. We have revealed medical communities' significant contribution in development and improvement of sanitary statistics and the theoretical statements of epidemiology, hygiene and sanitary. We

have considered the leading doctors had made perfect organizational, sanitary and educational work to overcome such diseases as cholera and smallpox.

We have researched the issue of infectious diseases prophylaxis and improvement of sanitary conditions in Odessa and its region. That situation was under control by Community of Russian Doctors in Odessa and Russian Community of Health and Care. Military and Sanitary Community in Odessa had solved many problems concerning military hygiene and preventing infectious diseases among soldiers.

Keywords: *Medical Community in Odessa, sanitary statistics, cholera, smallpox, epidemics, prophylaxis, epidemiology, hygiene, sanitary, Community of Russian Doctors in Odessa, Russian Community of Health and Care, Military and Sanitary Community in Odessa.*

Одержано 10.10.2016

УДК 94:[61:061.2(477)''18''

*Інна Левченко
(Переяслав-Хмельницький)*

ІНІЦІАТИВА ЧЛЕНІВ МЕДИЧНИХ ТОВАРИСТВ У ВІДКРИТТІ ЛІКУВАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ТА ОБ'ЄДНАНЬ

У статті здійснено аналіз значення медичних товариств другої половини XIX – початку XX ст. Авторкою подано оцінку діяльності Товариства кийських лікарів, Одеського товариства лікарів та Харківського товариства медиків, які своєю діяльністю акцентували увагу громадськості на важливості відкриття лікувальних закладів та установ.

Проаналізовано роль членів медичних товариств, які відіграли помітну роль в організації та відкритті медичних закладів та об'єднань, а саме: безкоштовних лікарень, міських лікарень, Пастерівських інститутів з бактеріологічними станціями, кабінетів хімічної і мікроскопічної діагностики, станцій швидкої медичної допомоги. Акцентовано увагу на діяльності активних членів товариств не лише у сприянні відкриттю медичних установ, а й безпосередньо на практичній роботі в них.

Авторка відзначає значення медичних товариств, які відіграли важливу роль у розвитку і вдосконаленні медичної освіти серед населення, в наданні медичної допомоги тим, хто звертався до закладів товариств.

Ключові слова: *медичні товариства, лікувальні установи, бактеріологічна станція, лікарня, Пастерівський інститут.*

Учасники медичних Товариств, як представники вітчизняної медичної еліти, вміли критично оцінити й направити досягнення російської і зарубіжної медицини на користь своєї Вітчизни. Медичні товариства України, поряд з науковою та просвітницькою діяльністю, проводили велику суспільно-корисну роботу. Вони створили ряд медичних закладів, які надавали товариствам загальнодержавного значення.

Досліджуючи роль членів медичних товариств України у відкритті медичних установ, можна констатувати, що дана тема є не зовсім розкритою. Загальний фактичний матеріал із заданої тематики можна простежити у загальних дослідженнях Б.В.Алешина, Н.Н.Бокарчука [1], Д.І.Багалея, Д.П.Миллера [2], А.Я.Циганенка, М.В.Кривоносова [4], Д.Н.Жбанкова [7], І.О.Робак [13] тощо. Окремі відомості про відкриття медичних установ при сприянні членів медичних товариств знаходимо у звітах та доповідях наукових осередків [5, 10, 11, 12].

Мета статті полягає у визначенні ролі наукових медичних товариств України в організації лікувальних медичних установ та в загальному розвитку медичної науки у другій половині XIX – початку XX ст.

У перший період діяльності Харківським медичним товариством були створені наступні заклади: «лечебница для приходящих бедных больных» (безкоштовна лікарня) (1863 р.); міська лікарня (1885 р.); Пастерівський інститут з бактеріологічною станцією; кабінет хімічної і мікроскопічної діагностики (1888 р.). У річному звіті Харківського медичного товариства за 1869 р. іде мова про відкриття безкоштовної лікарні для бідних, а ініціатором її відкриття виступив один із фундаторів Товариства, ординатор університетської хірургічної клініки І.К.Зарубін. Вбачаючи глобальну проблему у відсутності медичної допомоги незаможним людям у Харкові, члени Товариства підтримали пропозицію Зарубіна і створили комісію із трьох